

---

o. Rafał Maria Antoszczuk OFMConv

Obrazy świętych franciszkańskich z ołtarza głównego kościola pw. św. Marii Magdaleny w Przemyślu

Paintings of Franciscan saints from the main altar of the church. Saint Mary Magdalene in Przemyśl

Streszczenie: Autor niniejszego artykułu, na podstawie zebranych źródeł, materiałów hagiograficznych i przeprowadzonych badań dokonuje próby właściwego odczytania, interpretacji i tytułacji obrazów umieszczonych w osiemnastowiecznym ołtarzu głównym franciszkańskiego kościoła w Przemyślu, które w przeszłości zostały źle opisane w katalogach sztuki i kartach zabytków.

Summary: The author of this article, based on collected sources, hagiographic materials and conducted research, attempts to properly read, interpret and title the paintings placed in the 18th-century main altar of the Franciscan church in Przemyśl, which in the past were incorrectly described in art catalogs and monument cards.

Słowa kluczowe: Obraz kulisowy, Odpust Porcjunkuli, św. Józef z Kupertynu, bł. Jakub Strzemię, bł. Bonawentura z Potenzy.

Keywords: Backstage painting, Portiuncula Indulgence, St. Joseph of Cupertino, blessed Jakub Strzemię, blessed Bonaventure of Potenza.

Wprowadzenie

Zwiedzając kościół Franciszkanów w Przemyślu, nie da się przejść obojętnie przed monumentalnym ołtarzem głównym tej świątyni (Il. nr 1). To niezwykle rokokowe dzieło powstało w latach 1760–1764, dzięki pracy lwowskich artystów, braci Polejowskich¹. Pośród wielu rzeźbionych dekoracji na wystrój ołtarza

---

¹ J.T. Frazik, *Budowniczość i artyści na usługach franciszkanów przemyskich od XV–XVIII wieku na tle dzieł kościoła i jego wyposażenia*, [w:] „Biuletyn Historii Sztuki”,

składają się naturalnej wielkości rzeźby: św. Piotra i św. Pawła, bł. Jana Dunsza Szkota i bł. Idziego z Asyżu. Po bokach umieszczone zostały alegoryczne postacie Wiary i Nadziei. W zwieńczeniu ołtarza widnieje obraz patronki kościoła św. Marii Magdaleny pochodzący z XVIII w., którego dekorację uzupełniają anioły wsparte na wolutach i trzymające atrybuty patronki. Pod obrazem umieszczony został kapelus biskupi, pod którym widnieje rokokowy kartusz z przedstawieniem gołębic-Ducha Świętego, a po jego bokach znajdują się pastorał i mitra. W centralnej części nastawy ołtarzowej umieszczony jest gotycki obraz Matki Bożej Niepokalanej z Dzieciątkiem, który dekretem biskupa przemyskiego Michała Wodzickiego 8 grudnia 1760 roku uznano za cudowny². W 1765 roku papież Klemens VIII zezwolił na koronację wizerunku, której dokonał biskup Dominik Piotr Karwosiecki 8 września 1777 roku³. Na mensie ołtarzowej ustawione zostało bogato zdobione snycerką retabulum, którego środkowa część jest obrotowa. Skrzydła retabulum zdobią rzeźby starotestamentalnych kapłanów Aarona i Melchizedeka. Tabernakulum wieńczy piękna kompozycja rzeźbiarska aniołów, które unoszą ku górze kielich z hostią.

Zasłona cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej

Na dekoracje ołtarza składają się także trzy obrazy, których nie widać na pierwszy rzut oka. Jednym z nich jest zasłona cudownego obrazu Matki Bożej, która ukazuje *Nadanie odpustu Porcjunkuli św. Franciszkowi z Asyżu*. Przedstawienie to jest widoczne jedynie po zasłonięciu cudownego obrazu Matki Bożej (Il. nr 2)⁴. Ukazuje ono postać św. Franciszka z Asyżu w czarnym habicie zakonnym przepasanym białym sznurem z koronką u boku. Święty klęczy na stopniu przed ołtarzem nakrytym białym obrusem, z wyciągniętą prawą ręką ku górze, z ekstatyczną

4(1975), rok XXXVII, s. 322; K. Biskup, *Rzeźby w kościele Ojców Franciszkanów w Przemyślu*, [w:] „Niedziela Przemyśka”, 39(2005), s. VIII, a także A. Dworzak, *Polejowscy. Karta z dziejów lwowskiego środowiska artystycznego w drugiej połowie XVIII wieku*, Warszawa–Kraków 2020, s. 93–123.

² M. Trojanowska, o. K. Biskup OFMConv, *Nieznane dzieła sztuki europejskiej ze zbiorów klasztoru OO. Franciszkanów w Przemyślu*, Przemyśl 2007, s. 11 oraz o. A. Karwacki, *Archivum Conventus Premisliensis FF. Min. S. P. Francisci Conventualium – Extracta. Wyciąg z aktów konwentu Przemyskiego O.O. Franciszkanów dokonany w 1900 r. przez o. A. K. franciszkanina w Jaśle*, s. 281, rkps, Archiwum Klasztoru Franciszkanów w Przemyślu (dalej: *Wyciąg z aktów konwentu...*).

³ M. Trojanowska, K. Biskup, *Nieznane dzieła sztuki...*, s. 11–13.

⁴ *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Miasto Przemyśl. Cz. 1. Zespoły sakralne*, red. J. Sito, oprac. P. Krasny, J. Sito, Warszawa 2004, s. 63, poz. 321, fig. 321.

twarzą wpatrzoną w postać Madonny i Chrystusa. Na obu dłoniach Świętego widoczne są stygmaty. Przed nim, na stopniu ołtarza widoczne są otwarta księga i czaszka. Madonna i Chrystus ukazują się Franciszkowi nad ołtarzem w kłębiastych obłokach. Postać Maryi na wpół klęcząca ubrana jest w białą przepasaną tunikę z błękitnym płaszczem; na głowie ma welon. W prawym ręku trzyma białą liliję, a lewą wręcza Franciszkowi zwój z łacińską sentencją: „INDULGE/NTIA PLE/NARIA”. Dookoła głowy widoczny jest nimb z 12 gwiazd. Obok Maryi widoczny jest stojący nago Chrystus osłonięty czerwonym płaszczem, o długich włosach, z zarostem na twarzy. Widoczne są stygmaty, a także rana na boku. Lewą rękę ma na piersiach, a w prawej za postacią Madonny trzyma duży, brązowy krzyż z włócznią oraz hizopem. Za głową Chrystusa widać jaśniejący nimb. Całą kompozycję dopełniają różnokolorowe obłoki, pośród których widnieją anioły trzymające kwiaty.

Przedstawiona scena to wydarzenie mówiące o odpuszczeniu, jaki wymodlił i uzyskał św. Franciszek, dziś znany pod nazwą Odpust Porcjunkuli lub Odpust Matki Bożej Anielskiej⁵. W *Mszale franciszkańskiej* z roku 2007 mamy zanotowaną taką relację: „Przy tym kościółku [Matki Bożej Anielskiej] otrzymał też niezwykłą łaskę: pewnego razu objawiła mu się Najświętsza Dziewica wraz ze swoim Synem Jezusem Chrystusem i rzekła do niego: «Proś mnie, o co chcesz». Wówczas Franciszek poprosił, aby każdy, kto wejdzie do tej świątyni, otrzymał odpuszczenie wszystkich swoich grzechów”⁶. Franciszek wedle słów Maryi udał się do Perugii, aby tam uzyskać potwierdzenie odpustu od przebywającego w tym mieście papieża Honoriusza III⁷. Warto dodać, że odpust ten z czasem został rozciągnięty na wszystkie kościoły franciszkańskie, a później i na kościoły parafialne⁸. Obraz datowany jest na wiek XVIII, kwestia autorstwa wymaga nadal badań i kwerend. Choć istnieje w klasztorze przekonanie, że obraz ten malował Mikołaj Tereński⁹.

⁵ L. Canonici, 6. *Przebaczenie z Asyżu – Odpust Porcjunkuli*, [w:] *Porcjunkula*, [w:] *Leksykon duchowości franciszkańskiej*, red. E. Kumka i in, Kraków–Warszawa 2016, kol. 1372–1374.

⁶ *2 sierpnia. Najświętszej Maryi Panny Anielskiej. Święto*, [w:] *Mszal franciszkański*, Wrocław 1998, s. 216.

⁷ Tamże oraz L. Staff, *Kwiatki św. Franciszka*, Warszawa 1948, s. 340–342.

⁸ *Mszal...*, s. 216.

⁹ Mikołaj Tereński, ur. w 1718/1719 roku w Wysoczanach koło Sanoka. Kapłan obrządku greckokatolickiego. Do roku 1782 proboszcz parafii w Przekopanej. Przyjmował wiele zleceń malarskich dla kościołów i klasztorów rzymskokatolickich w Przemyślu i okolicy. Realizował także zlecenia pozłotnicze oraz snycerskie. Wykonał wiele realizacji dla kościoła Franciszkanów w Przemyślu. Zmarł w Przekopanej w roku 1790. Zob. A. Ryszkiewicz, J. Polaczek, *Mikołaj Tereński. Malarz przemyski epoki późnego baroku*, Przemysł 2006.

Obraz kulisowy I – deszcz łaski

W kulisach przemyskiego ołtarza, w prawym i lewym skrzydle umieszczono dwa obrazy o wymiarach ok. 210 cm x 150 cm. Jeden ukazuje klęczącego zakonnika z podniesionymi rękami, z otwartą księgą leżącą przed nim i padającym deszczem. Drugi ukazuje modlącego się franciszkanina przed Najświętszym Sakramentem¹⁰. Obydwa przedstawienia wykonane zostały techniką olej na płótnie i umieszczone w drewnianych, plastycznie wykonanych, złożonych ramach, poprzecinanych uskokami z wygiętą górną krawędzią udekorowaną rokalią. *Katalog zabytków sztuki w Polsce* podaje informacje, że jeden z obrazów to *Modlitwa św. Franciszka*, a drugi *Św. Jakub Strzeмиę adorujący Najświętszy Sakrament*¹¹. Badając ikonografię bł. Jakuba Strzeмиę, św. Franciszka z Asyżu i innych świętych zakonu franciszkańskiego nie można zgodzić się z zapisem tytułacji, jakie zamieszczone zostały w *Katalogu*.

Jeden z obrazów, który miałby przedstawiać modlitwę św. Franciszka, ukazuje brodatego mężczyznę ubranego w czarny franciszkański habit, który przepasuje biały sznur z zawieszoną koronką franciszkańską u boku. Zakonnik klęczy w otwartym polu, z prawą ręką wskazującą na ziemię, a lewą wzniesioną ku niebu. Przed postacią na ziemi leży otwarta księga. Obok niego widoczne jest drzewo, a w tle górzysty pejzaż oraz zachmurzone niebo z padającym deszczem¹². Warto tu nadmienić, że w *Karcie zabytku* przedstawienie zatytułowane zostało: *Obraz-św. Franciszek*¹³. Brak jest informacji na temat autora obrazu¹⁴.

¹⁰ *Katalog zabytków...*, s. 63–64; A. Wojciechowska, *Kościół OO. Franciszkanów pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Przemysłu. Zarys monograficzny*, praca dyplomowa napisana pod kierunkiem dr M. Trojanowskiej w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Jarosławiu, Jarosław 2006, str. 17–19; M. Gosztyła, M.M. Pośpiech, *Chwalimy Niepokalaną z franciszkanami*, Przemysł 2000, s. 150; T. Mańkowski, *Lwowska rzeźba rokoka*, Lwów 1937, s. 112–114; A. Bochnak, *Ze studiów nad rzeźbą lwowską w epoce rokoka*, Kraków 1931, s. 16–21; fot. nr.: 20, 21, 22, 23, 24, 25.

¹¹ *Katalog zabytków...*, s. 63 oraz fig. nr 355 i 356.

¹² Tamże, fig. nr 356.

¹³ *Karta zabytku*, Archiwum Klasztoru Franciszkanów w Przemysłu, teka *Karty katalogowe zabytków*.

¹⁴ Tamże: „Określenie zabytku – Obraz – św. Franciszek. Materiał, technika – olej płótno. Styl – rokoko. Czas powstania – ok. 1776 r. Wymiary – ok. 210 x 150. Miejsce przechowywania – Kościół Franciszkanów, p. w. Marii Magdaleny, kulisza ołtarza głównego. Właściciel – Klasztor Franciszkanów, ul. Franciszkańska 2. Data i nr rejestru – 7.V.1984 r. B – 86. Opis, znaki, sygnatury napisy – Święty ukazany na tle nikoł zarysowanego pejzażu, w całej postaci, ¾ w lewo. Klęczy z rozpostartymi rękoma, z głową uniesioną ku niebu. Włosy brązowe, szczupła twarz okolona zarostem. U jego stóp leży otwarta księga, za nim przechylony w prawo pień drzewa z odrastającą zieloną gałązką. Nad głową świętego nieco ukośnie rozciąga się (na całej szerokości obrazu) ciemna chmura,

Nie jest to jednak przedstawienie św. Franciszka z Asyżu, ale św. Józefa z Kupertynu (Il. nr 3).

Giuseppe Maria Desa urodził się 17 czerwca 1603 roku w Kupertynie. W dzieciństwie doznał łaski uzdrowienia za wstawiennictwem Matki Bożej z Galatone. W życiu wzrastał w cnotach i pobożności, miał ekstazy i zachwycenia, co było powodem wyśmiewania przez rówieśników i mieszkańców miejscowości. Podjął kilka prób wstąpienia do zakonu, został przyjęty w klasztorze w Grotelli. Po złożeniu wieczystych ślubów zakonnych wszedł w grono kleryków, był mało zdolny, dlatego poświęcał dużo czasu na naukę. Znał na pamięć Pismo św. i był gorliwym zakonnikiem. Pałał wielką miłością do Najświętszego Sakramentu i do Matki Bożej. Został obdarzony licznymi charyzmatami i darami mistycznymi, w tym darem ekstaz i lewitacji. Zmarł 17 września 1663 roku w Osimo. Papież Benedykt XIV ogłosił go błogosławionym w roku 1753, a Klemens XIII świętym 16 lipca 1767 roku¹⁵.

Badając źródła hagiograficzne oparte na aktach procesu beatyfikacyjnego bez wątplenia można stwierdzić, że obraz z przemyskiego ołtarza ukazuje cud deszczu, jaki dokonał się dzięki św. Józefowi z Kupertynu¹⁶. Jeden ze świadków, kupertyńczyk Giulio Cesare Lezzi Morelli, w roku 1689 zeznał: „Innym razem, gdy była w Kupertynie wielka susza, pamiętam około maja, prefekt naszego zgromadzenia [...] zaprowadził wszystkich braci ze zgromadzenia do Grotella¹⁷, wśród których byłem ja, mimo że byłem dzieckiem [...]. Docierając w ten sposób w procesji do Grotella z krzyżem na przedzie, weszliśmy do kościoła i uklękliśmy wszyscy w kolejce przed ołtarzem pięknej Dziewicy, wspomniany prefekt zaczął litanie na głos [...]. W tym momencie, gdy wyszedł br. Józef, dokładnie przez drzwi zakrystii, kiedy śpiewano *Sancta Maria* i wydając okrzyk przeleciał z tych drzwi nad głowami wszystkich nas [...] i w locie przemieszczając się spoczął

---

z której pada na ziemię obfity deszcz, naznaczony ciemnymi, pionowymi kreskami. Ponad chmurą jasna kula słońca, padają z niej na twarz świętego promienie (słabo zaznaczone). Nad głową Franciszka nimb w formie kolistej obręczy. Tło szaro-niebieskie, ziemia u dołu obrazu w tonacji szaro-brązowej. Rama profilowana o rozczłonkowanej linii, złożona. Założył kartę – Łucja Turczak. Data – 1996 r.”

¹⁵ T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2008, s. 395–396.

¹⁶ P.G. Parisciani, *San Giuseppe da Copertino*, Osimo 1963, s. 18; P. Nestola, M. Spedicato, „Cupertinum” *dalla terra del santo toponimico alla città del vino*, [w:] „L’Idomeneo” 20(2015), s. 239–240.

¹⁷ Grotella to miejscowość we Włoszech, w której znajduje się sanktuarium Matki Bożej. W roku 1618 Bracia Mniejsi Konwentualni rozpoczęli tam budowę kościoła i klasztoru. Pośród robotników budujących sanktuarium pracował młody Giuseppe Maria Desa, przyszły franciszkanin i święty – Józef z Kupertynu. Jako zakonnik mieszkał tam w klasztorze w latach 1628–1638.

kolanami na końcu menty ołtarzowej z otwartymi ramionami z twarzą zwróconą do tej Najświętszej Dziewicy [...]. Następnie na polecenie prefekta zapaliły się światła, i mnie wydawało się, jeśli się nie mylę, że za godzinę br. Józef zszedł z ołtarza i zwracając się do nas powiedział: Dzieci cieszcie się, że Maryja Dziewica dała nam łaskę wody, i faktycznie zaczęło mocno padać i z taką obfitością wody, że my pozostaliśmy przez jakiś czas w kościele bez możliwości wyjścia i potem wyszliśmy, gdy jeszcze padało, a na ulicach zastaliśmy duże ilości wody, w czasie, gdy udaliśmy się do Grotella niebo było wszędzie pogodne, bez znaków deszczu i w tym roku były świetne zbiory¹⁸.

W jednym z opracowań można przeczytać: „Innym razem była to procesja chłopców, którzy szli i biczowali się, żeby zyskać potrzebne łaski. Na ich krzyki i płacz [Józef] odpowiedział lecąc do ołtarza. W ekstazie wołał, by wzywać miłosierdzia i by mieć wiarę, bo łaska była blisko. Następnie zaczął padać deszcz półtorej godziny, tak mocno, że grupa młodych ludzi, pomimo ulewy wielkiej zdecydowała się wrócić do domu. Wielu z nich stało się kapłanami¹⁹”.

Inną kwestią potwierdzającą powstanie omawianego przemyskiego przedstawienia może być fakt, że w projekcie ołtarza głównego, obok rzeźb św. Bonawentury

¹⁸ P. Nestola, M. Spedicato, *Cupertino...*, s. 239–240: „In particolare il copertinese Giulio Cesare Lezzi Morelli, nell’esame del 1689, riferì un momento cruciale al quale seppe far fronte fra Giuseppe: «Un’altra volta correndo in Cupertino una gran siccità, io mi ricordo verso il mese di maggio, il prefetto della nostra congregazione [...] portò in processione tutti li fratelli della congregazione alla Grottella, tra questi ci ero ancor io benché fusse figliolo [...]. Arrivati alla Grottella così in processione con la croce avanti, entrammo in quella chiesa ed inginocchiatoci tutti in fila innanzi all’altare di quella bellissima Vergine il detto prefetto cominciò le litanie ad alta voce [...]. In questo mentre entrò fra Giuseppe, per la porta della sacristia appunto, quando s’intonava Sancta Maria e dando un grido volò da quella porta per sopra le teste di tutti noi [...] ed andò a posare così a volo con l’estremità delle ginocchia all’estremità della mensa dell’altare, e vi restò inginocchioni sopra detta estremità daccia aperte e la faccia verso quella Santissima Vergine [...]. S’accesero i lumi poi per ordine del prefetto e mi parve, se non erro, che all’hora fra Giuseppe scese dall’altare e voltandosi verso di noi ci disse: figlioli allegremente che Maria Vergine ci ha dato la gratia dell’acqua, et in effetto cominciò a piovere tanto e con tanta abbondanza d’acqua che noi stettimo un pezzo dentro la chiesa senza poter partire e poi ci n’andammo anco piovendo e trovammo nelle strade gran quantità d’acqua in tempo che quando ni eravamo andati alla Grottella era il cielo sereno da per tutto senza verun segno d’acqua, e quell’anno fu ottima raccolta», tłum. o. J. Pięta OFMConv.

¹⁹ P.G. Parisciani, *San Giuseppe...*, s. 18: „Un’altra volta, fu una processione di ragazzi, venuti a flagellarsi per ottenere il favore. Ai loro pianti egli rispose con un volo su l’altare. Nell’estasi grido di invocare misericordia e di aver fede: la grazia era vicina. Cominciò allora a piovere per un’ora e mezza, tanto che il gruppo di giovanetti decise di filare a casa pur sotto l’imperversare dell’acquazzone. Molti di essi diventeranno sacerdoti”, tłum. o. J. Pięta OFMConv.

z Bagnoregio, św. Ludwika z Tuluzy i św. Andrzeja de Comitibus, miała być rzeźba, wtedy jeszcze błogosławionego Józefa z Kupertynu²⁰. Niestety wspomniana grupa rzeźb nie powstała. Zapewne dlatego ufundowano obraz św. Józefa w związku z jego kanonizacją. Źródłem potwierdzającym jest informacja ze zbioru *Wyciąg Z aktów konwentu Przemyskiego*²¹.

Powyższe rozważania potwierdzają tezę, że obraz umieszczony na prawym skrzydle ołtarza głównego w kościele franciszkanów w Przemysłu ukazuje św. Józefa z Kupertynu i cud deszczu.

Obraz kulisowy II – zakonnik adorujący

Jak było już wcześniej powiedziane, drugi obraz w *Katalogu sztuki* zatytułowany jest Św. Jakub Strzeмиę adorujący Najświętszy Sakrament (Il. nr 4). Prezentuje on brodatego mężczyznę ubranego w habit franciszkański i przepasanego sznurem z koronką franciszkańską u boku. Postać umieszczona jest we wnętrzu kościoła lub kaplicy, w postawie klęczącej przed ołtarzem, na którym stoi w monstrancji Najświętszy Sakrament. Adorującego Najświętszy Sakrament zakonnika podpatruje ukradkiem jego zakonny współbrat, co dopełnia całą kompozycję obrazu²². Przytoczony tu opis ikonograficzny w żaden sposób nie odpowiada ikonografii bł. Jakuba Strzeмиę. Podjęte badania nad prezentowanym powyżej obrazem, dzięki analizie porównawczej pozwalają stwierdzić, że przedstawia on bł. Bonawenturę z Potenzy.

Karol Antoni Gerard urodził się w ubogiej rodzinie 4 stycznia 1651 roku w Potenzy. Jako piętnastolatek wstąpił do zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych i otrzymał imię Bonawentura. Po zakończonym nowicjacie oraz po ukończeniu studiów humanistycznych i teologicznych otrzymał święcenia kapłańskie. W życiu zakonnym odznaczał się głęboką pokorą i posłuszeństwem. Został mianowany mistrzem nowicjuszy, posługę tę pełnił przez cztery lata. Podczas epidemii cholery spieszył z pomocą i posługą kapłańską potrzebującym. Pełnił także posługę kierownika duchowego. Usiłował wiernie naśladować św. Franciszka w surowości życia, wyrzeczeniu się, ubóstwie oraz szczeniu czci do Najświętszego Sakramentu i gorącej miłości do Matki Bożej. Został obdarzony charyzmatem prorockim, lewitacji i leczenia chorób. Żył głębokie współczucie dla biednych, potrzebujących, strapionych i penitentów. Był dobrym kaznodzieją i niestrudzonym

²⁰ T. Mańkowski, *Lwowska rzeźba...*, s. 113; J.T. Frazik, *Budownicowie i artyści...*, s. 322.

²¹ A. Karwacki, *Wyciąg Z aktów konwentu...*, s. 352.

²² *Katalog zabytków...*, fig. nr 355.

spowiednikiem. Z natury był wybuchowym, porywczym i złośliwym człowiekiem, dlatego z całą mocą usiłował zwalczać te słabości poprzez różne ćwiczenia ascetyczne. Po kilku dniach choroby zmarł 26 października 1711 roku. Papież Pius VI zaliczył go w poczet błogosławionych w roku 1776²³.

Potwierdzeniem przedstawienia bł. Bonawentury z przemyskiego ołtarza jest obraz ze zbiorów klasztoru Franciszkanów w Sanoku. Owale o wymiarach 106 cm x 85 cm namalowany techniką olej na płótnie przedstawia brodatego mężczyznę ubranego w czarny franciszkański habit przepasany białym sznurem. Zakonnik z rozłożonymi ku dołowi rękami klęczy na obłokach, co sugeruje lewitację w uniesieniu mistycznym. Postać adoruje Najświętszy Sakrament przedstawiony w formie owalnej hostii w promienistej glorii, umieszczonej w plastycznie wykonanej nastawie ołtarzowej; sam ołtarz nakryty jest białym obrusem. Całość kompozycji umieszczono we wnętrzu kościoła lub kaplicy. W jej wejściu widnieje postać innego zakonnika, który podgląda swojego modlącego się współbrata. Całości dopełnia kartusz namalowany u dołu obrazu z sentencją w języku polskim: „B. BONAVENTURA z Potencji Wyznawca/ Zakonu Franciszkańskiego Minorum Conventualium/ W poczet Błogosławionych wpisany w Roku 1776” (Il. nr 5). Założona w roku 1967 przez dr A. Melbachowską i mgr. J. Derwojedę *Karta zabytku* informuje, że obraz pochodzi z XVIII wieku, natomiast nie wspomina o jego autorze²⁴. W roku 2021 podczas prac porządkowych została jednak odnaleziona ręcznie wykonana tabliczka, która informuje: „Obraz bł. Bonawentury z Potencji malował Serafiński, malarz sanocki, w kwietniu 1777 r. na uroczystości kościelne w naszym kościele w Sanoku. Błogosławionym ogłosił go papież Pius VI w roku 1776” (Il. nr 6)²⁵. Bez wątplenia były to uroczystości pobeatyfikacyjne.

Należy zaznaczyć, że obraz przemyski różni się trzema szczegółami od obrazu sanockiego. Są nimi: 1. Obraz przemyski ukazuje Najświętszy Sakrament w monstrancji, sanocki natomiast w nastawie ołtarzowej w promienistej glorii. 2. Bł. Bonawentura na obrazie z Przemyśla klęczy na posadzce, na tym z Sanoka na obłoku, który go unosi, co wskazuje na lewitację w czasie uniesienia mistycznego. 3. Przemyskie przedstawienie nie posiada kartusza z przytoczoną wcześniej sentencją w języku polskim. Mimo tych różnic bez wątplenia obraz ukazuje bł. Bonawenturę z Potencji, a nie bł. Jakuba Strzeżmień. Kwestią rozstrzygającą jakkolwiek wątpliwość

²³ T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy...*, s. 475; E. D'Acunti, *Meditiamo col B. Bonaventura da Potenza*, Napoli 1966, s. 7–16.

²⁴ A. Melbachowska, J. Derwojed, *Komunia św. Bonawentury z Potencji*, *Karta zabytku*, [w:] R.M. Antoszczuk, *Księga rzeczy zabytkowych i cennych. Klasztor Franciszkanów w Sanoku*, Sanok 2023, nr 119, Archiwum Klasztoru Franciszkanów w Sanoku.

²⁵ Tabliczka powieszona została na korytarzu klasztornym pod omawianym obrazem.

jest miedzioryt z przedstawieniem bł. Bonawentury, jaki zamieszczony został w jego życiorysie *Vita del venerabile padre Bonaventura da Potenza minore conventuale*, autorstwa Giuseppe Marii Rugilo, wydanym w roku 1754. Warto zaznaczyć, że jest to jeden z pierwszych przedbeatyfikacyjnych życiorysów Franciszkanina²⁶ (Il. nr 7). Nie ulega wątpliwości, że XVIII-wieczny miedzioryt posłużył za wzór do namalowania przemyskiego i sanockiego obrazu. Omówiony powyżej sposób ukazania błogosławionego stał się typową jego ikonografią, którą powtarzano w późniejszych czasach w wielu życiorysach i na wielu obrazach.

Warto wskazać jeszcze na jedną kwestię odnoszącą się do obrazu z Przemysła. Założona w roku 1996 przez Łucję Turczak z Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków *Karta zabytku*²⁷ dla przemyskiego obrazu tytułuje go Św. Bonawentura(?). Znak zapytania postawiony w tytule sugeruje wątpliwość, kogo dzieło przedstawia. Wspomniana karta zawiera także informacje opisujące zabytek, jego datację i wymiary²⁸.

Należy dodać, że problematyczną stała się także kwestia czasu powstania oraz autorstwo obydwu ołtarzowych przemyskich obrazów. W *Katalogu sztuki* podano powstanie obrazów na lata 1890–1891, a ich autorstwo przypisane jest Janowi Tabińskiemu²⁹. W przytaczanej już wcześniej *Karcie zabytku* powstanie obrazów określono na rok ok. 1776, o autorze nie ma żadnej wzmianki³⁰. Nowe

²⁶ G.M. Rugilo, *Vita del venerabile padre Bonaventura da Potenza minore conventuale*, Napoli 1754, s. 4, oraz G. Grieco, *Il pellegrino della costiera. Vita del Beato Bonaventura da Potenza*, Napoli 1989, s. 9.

²⁷ *Karta zabytku*, Archiwum Klasztoru Franciszkanów w Przemysłu, teka *Karty katalogowe zabytków*.

²⁸ Tamże: „Określenie zabytku – Obraz – św. Bonawentura(?). Materiał, technika – olej płótno. Styl – rokoko. Czas powstania – ok. 1776 r. Wymiary – ok. 210 x 150. Miejsce przechowywania – Kościół Franciszkanów, p. w. Marii Magdaleny, kulisa ołtarza głównego. Właściciel – Klasztor Franciszkanów, ul. Franciszkańska 2. Data i nr rejestru – 7.V.1984 r. B– 86. Opis, znaki, sygnatury napisy– Święty ukazany w scenie adoracji Najświętszego Sakramentu. Ujęty w całej postaci, w pozycji klęczącej, 3/4 w lewo, w czarnym habicie franciszkańskim przepasanym sznurem. Głowa uniesiona nieco ku górze, twarz okolona siwym zarostem, włosy nieco ciemniejsze. Prawa dłoń położona na piersi, lewa ręka wyciągnięta w bok. Przed nim, nieco w głębi, ołtarz przykryty białym obrusem (w formie stołu ustawionego na stopniu), na nim monstrancja o promienistej glorii. Tło za monstrancją lekko rozjaśnione. Od góry nad głowę świętego i nad monstrancję spływają obłoki, nad Bonawenturą dwie skrzydlate główki aniołków. W tle architektura wnętrza z filarami, za jednym z nich postać klęczącego zakonnika. Tło szare, również obłoki utrzymane w odcieniach szarości z rozbieleniami. Posadzka z prostokątnych płyt szarych i terakotowych. Rama profilowana o rozczłonkowanej linii, złożona. Założył kartę – Łucja Turczak. Data – 1966 r.”

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

światło na tę rzeczywistość rzuca *Wyciąg Z aktów konwentu Przemyskiego OO. Franciszkanów* przygotowany przez o. Alojzego Karwackiego w 1900 roku. Przytoczona tam relacja mówi, iż w roku 1754 odbywały się uroczystości wprowadzenia obrazu Józefa z Kupertynu z przemyskiej katedry do kościoła Franciszkanów. Wtedy poproszono unickiego malarza Mikołaja Tereńskiego, aby obraz na czas uroczystości przystroił w różne kosztowne precjoza³¹. Informacja ta sugeruje czas powstania obrazu i jego autora, tym bardziej że miedzioryt z biografii bł. Bonawentury, na którym miałby opierać się malarz, pochodzi z roku 1754³². Wnikliwa analiza obu przemyskich obrazów skłania do wniosku, że pochodzą one z XVIII wieku, a także i do autorstwa Tereńskiego. Przemawia także za tym również fakt czasu uroczystości pobeatyfikacyjnych Bonawentury i Józefa z Kupertynu, jaki przeżywany był w całym zakonie franciszkańskim. Była to bardzo dobra okazja do umieszczenia wizerunków nowych świętych zakonu w tak eksponowanym miejscu i ukazanie ich obok cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej jako szczególnych czcicieli Maryi. Warto dodać, że sposób przedstawienia nimbów nad głowami Bonawentury i Józefa świadczy o tym, że obrazy prezentują błogosławionych.

Podsumowanie

Niniejszy artykuł pokazuje, że właściwe odczytywanie ikonografii świętych, którzy nie są popularni, a do tego pochodzą ze ścisłej rodziny zakonnej, która posiada swoje własne sposoby ukazywania osób dla niej ważnych, jest poważną trudnością dla badaczy, historyków sztuki i konserwatorów zabytków. Często nawet sami zakonnicy z danej rodziny zakonnej dziś nie potrafią określić przedstawionych na obrazach swoich świętych. Dojście do prawdy wymaga czasu i rzetelnych kwerend, szczególnie w bibliotekach i archiwach zakonnych. Należy także nadmienić, iż problem kultu bł. Bonawentury z Potenzy i św. Józefa z Kupertynu, jak i ich ikonografii w Polsce jest otwarty dla badaczy. Wiele klasztorów franciszkańskich skrywa ich przedstawienia, które często są zapomniane i nie zwraca się na nie uwagi. Ufam, że niniejszy artykuł zachęci do poszukiwań i prowadzenia badań, które pomogą w uporządkowaniu ich dokumentacji.

³¹ A. Karwacki, *Wyciąg Z aktów konwentu...*, s. 352.

³² G.M. Rugilo, *Vita del...*, s. 4, 5.

Aneks

Il. nr 1. Ołtarz główny kościoła Franciszkanów w Przemyślu. Źródło: <https://przemysl.franciszkanie.pl/2016/12/1256/> (dostęp: 10.07.2023).

Il. nr 2. *Nadanie odpustu Porcjunkuli św. Franciszkowi z Asyżu. Zasłona cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w centralnej części ołtarza głównego kościoła Franciszkanów w Przemyślu. Wiek XVIII. Fot. Piotr Michalski.*

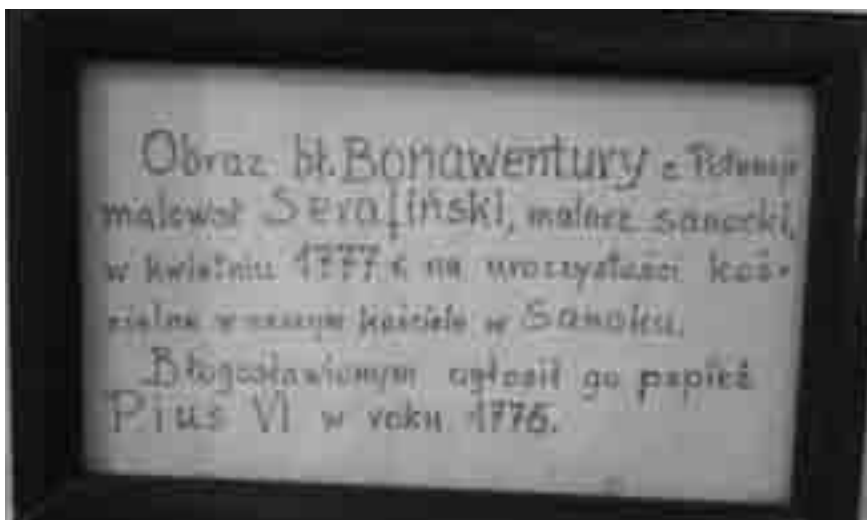
Il. nr 3. Św. *Józef z Kupertynu*. Prawa kulisa ołtarza głównego kościoła Franciszkanów w Przemyślu. Wiek XVIII. Fot. Piotr Michalski.

Il. nr 4. *Bł. Bonawentura z Potenzy*. Lewa kulisa ołtarza głównego kościoła Franciszkanów w Przemyślu. Wiek XVIII. Fot. Piotr Michalski.

Il. nr 5. Serafiński, *Bł. Bonawentura z Potenzy*. Klasztor Franciszkanów w Sanoku. Rok 1777.

Il. nr 6. Odnaleziona tabliczka tytułacyjna obrazu bł. Bonawentury z klasztoru Franciszkanów w Sanoku.

Il. nr 4. *Bł. Bonawentura z Potenzy*. Przedbeatyfikacyjne, miedziorytnicze przedstawienie *Vita del venerabile padre Bonaventura da Potenza minore conventuale*. Wydane w Neapolu w 1754 roku. Źródło: <https://www.positanonews.it/2020/10/beato-bonaventura-da-potenza-il-pellegrino-della-costiera-a-ravello-guari-dalla-lebbra-e-salvo-un-frate-caduto-dal-campanile/3428645/> (dostęp: 20.09.2023)

Bibliografia

- Biskup K., *Rzeźby w kościele Ojców Franciszkanów w Przemyślu*, [w:] „Niedziela Przemyska”, 39(2005), s. VIII.
- Bochnak A., *Ze studiów nad rzeźbą lwowską w epoce rokoka*, Kraków 1931.
- Canonici L., *6. Przebaczenie z Asyżu – Odpust Porcjunkuli*, [w:] *Porcjunkula*, [w:] *Leksykon duchowości franciszkańskiej*, red. E. Kumka i in, Kraków–Warszawa 2016, kol. 1372–1374.
- D’Acunti E., *Meditiamo col B. Bonaventura da Potenza*, Napoli 1966.
- Dworzak A., *Polejowscy. Karta z dziejów lwowskiego środowiska artystycznego w drugiej połowie XVIII wieku*, Warszawa–Kraków 2020.
- Frazik J.T., *Budowniczość i artyści na usługach franciszkanów przemyskich od XV–XVIII wieku na tle dziejów kościoła i jego wyposażenia*, [w:] „Biuletyn Historii Sztuki”, 4(1975), rok XXXVII, s. 322.
- Gosztyła M., Pośpiech M.M., *Chwalimy Niepokalaną z franciszkanami*, Przemyśl 2000.
- Grieco G., *Il pellegrino della costiera. Vita del Beato Bonaventura da Potenza*, Napoli 1989.
- Karty zabytków*, Archiwum Klasztoru Franciszkanów w Przemyślu, teka *Karty katalogowe zabytków*.
- Karwacki A., *Archivum Conventus Premisliensis FF. Min. S. P. Francisci Conventualium – Extracta. Wyciąg Z aktów konwentu Przemyskiego O.O. Franciszkanów dokonany w 1900 r. przez o. A. K. franciszkanina w Jaśle*, rkps.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Miasto Przemyśl. Cz. 1. Zespoły sakralne*, red. J. Sito, oprac. P. Krasny, J. Sito, Warszawa 2004.
- Mańkowski T., *Lwowska rzeźba rokokowa*, Lwów 1937.
- Melbachowska A., Derwojed J., *Komunia św. Bonawentury z Potencji*, Karta zabytku, [w:] R.M. Antoszczuk, *Księga rzeczy zabytkowych i cennych. Klasztor Franciszkanów w Sanoku*, Sanok 2023.
- Mszal franciszkański*, Wrocław 1998.
- Nestola P., Spedicato M., „*Cupertinum*” *dalla terra del santo toponimico alla città del vino*, [w:] „L’Idomeneo” 20(2015), s. 239–240.
- Parisciani P.G., *San Giuseppe da Copertino*, Osimo 1963.
- Rugilo G.M., *Vita del venerabile padre Bonaventura da Potenza minore conventuale*, Napoli 1754.
- Ryszkiewicz A., Polaczek J., *Mikołaj Tereński. Malarz przemyski epoki późnego baroku*, Przemyśl 2006.
- Słotwiński T., Damian M., *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2008.
- Staff L., *Kwiatki św. Franciszka*, Warszawa 1948.
- Trojanowska M., Biskup K., *Nieznane dzieła sztuki europejskiej ze zbiorów klasztoru OO. Franciszkanów w Przemyślu*, Przemyśl 2007.
- Wojciechowska A., *Kościół OO. Franciszkanów pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Przemyślu. Zarys monograficzny*, praca dyplomowa napisana pod kierunkiem dr M. Trojanowskiej w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Jarosławiu, Jarosław 2006.